

Interview

Willy Martin en Willy Smedts: een woordenboek waarin de taalgebruiker zich herkent

ALBERT OOSTERHOF EN FILIP DEVOS

Momenteel vindt er een ontwikkeling plaats waarbij steeds meer aandacht besteed wordt aan een consequente en evenwichtige beschrijving van nationale variatie in het Nederlands. Ook in recente nummers van *Over taal* werd er de nodige aandacht aan gegeven. De hoogleraren Willy Martin (V.U. Amsterdam) en Willy Smedts (K.U. Leuven) zijn echter al veel langer bezig met het ontwikkelen van methoden die geschikt zijn om deze natiolecten accuraat te beschrijven. Zo verscheen er al in 2001 een artikel van de hand van Martin over dit thema ('Natiolectismen in het Nederlands en hun lexicografische beschrijving.' In: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 79:709-736). Tien jaar later ontmoeten we Martin en Smedts in Leuven en praten we over hun bijdrage aan het nieuwe *Prisma Handwoordenboek Nederlands*, waarin consequenter dan voorheen de nationale variatie wordt beschreven en gemarkeerd.

Martin en Smedts maken al aan het begin van het gesprek duidelijk hoe zij tegen een term als 'Algemeen Nederlands' aankijken.

Martin: 'Algemeen Nederlands' vind ik niet zo'n geschikte term. Het lijkt mij beter om uit te gaan van 'Nederlands'. We spreken ook niet over 'Algemeen Engels' of over 'Algemeen Frans'. Een taal is iets heterogeens en vertoont verschillende variëteiten. Op die manier is 'Algemeen Nederlands' eigenlijk een contradictio in terminis, al kun je natuurlijk wel over variëteiten spreken die algemener zijn, minder restricties vertonen dan andere.

Wat betekent dat voor de gebruiker? In hoeverre kan hij het woordenboek op een normatieve manier gebruiken? In hoeverre botst dat bijvoorbeeld met de manier waarop we studenten aanleren wat correct taalgebruik is?

Smedts: Het *Prisma Handwoordenboek* is in eerste instantie een descriptief boek. Dat betekent natuurlijk niet dat er geen normatief gebruik van kan worden gemaakt. De beschrijving wordt namelijk genuanceerd door aan een aantal items sublabels toe te voegen zoals 'spreektaal', 'vulgair' of 'informeel'. Als je neutrale standaardtaal wilt gebruiken, dan wordt door die sublabeling duidelijk gemaakt welke woorden daarmee in strijd zijn. In bepaalde gevallen, zoals het Belgische gebruik van *terug*, is ervoor gekozen om dergelijke sublabels achterwege te laten. Vaak is het immers zo dat een woord op een zo ruime schaal wordt gebruikt – ook door mensen die hun taal bewust verzorgen –, dat je moeilijk vol kunt houden dat zo'n woord 'verkeerd' is. Ik denk dat het sowieso voor de gebruiker relevant is om te weten of een item Belgisch-Nederlands of Nederlands-Nederlands is [vanaf nu: BN en NN; red.]. Gebruikers die zich alsnog aan een striktere norm willen houden en die daarom bijvoorbeeld BN-gelabelde woorden willen vermijden, vinden hier informatie of ze kunnen terecht bij onvervalst normatieve uitgaven als *Correct taalgebruik*.

Martin: Je weet niet hoe mensen ons product zullen gebruiken; ik kan wel zeggen wat onze intentie is geweest. Daar zitten een aantal kanten aan. Een eerste punt is dat het woordenboek wel degelijk ook normatief genoemd kan worden, in die zin dat het bepaalde dingen weglaat. Dat geldt bijvoorbeeld voor substandaardtalige woorden als *velo* en *tirette*. Dergelijke items zijn niet in het woordenboek opgenomen. Door die omissie ben je reeds normatief. Een tweede punt dat ik naar voren wil brengen over onze intentie, is dat we wilden dat er bij het gebruik van het woordenboek sprake is van iets van 'herkenning' en 'erkenning'. Je herkent als Vlaming of als Nederlander bepaalde dingen uit je eigen woordenschat en, terzelfdertijd, zal je eigen idioom ook erkend worden. Dat taalpolitieke motief zat er ook een beetje in. Ik heb het overigens altijd heel jammer gevonden dat het informele, spreektaalige register nauwelijks in woordenboeken aan bod kwam of erkend werd. Op dat punt heeft de Vlaming overigens een grote sprong voorwaarts gemaakt. Van Coetsem zei ooit dat het verdriet van de Vlamingen is dat ze geen Nederlands kunnen spreken 'met opgestroopte hemdsmouwen'. Ze hebben moeite met het informele register, met het spreken op een vlotte, ongedwongen wijze. En als ze dan een woordje als *allee* gebruiken, *allee*, laat ze het dan maar gebruiken. Dat moet je vooral niet weghalen.

Een belangrijke innovatie in het nieuwe woordenboek is juist ook dat items niet alleen als BN, maar ook als NN gelabeld kunnen worden. Wie de discussies daarover leest, bijvoorbeeld op internetforums, stelt vast dat daar toch wat weerstand tegen bestaat. Vooral Nederlanders kijken ervan op dat hun variëteit ineens gemarkeerd wordt. De vraag is of dat een probleem is voor een woordenboek.

Smedts: Ik vind dat eigenlijk een overtrokken reactie. Wat kan je er nu in godsnaam op tegen hebben dat je ook als Nederlander leert dat een woord of een uitdrukking alleen maar door Nederlanders wordt gebruikt en niet door zes miljoen andere Nederlandstaligen. Zo'n label impliceert toch geen afkeuring; je probeert alleen maar de taal te beschrijven zoals ze gebruikt wordt.

Martin: De mensen moeten er misschien een beetje aan wennen. De hiërarchische gedachte wordt losgelaten dat de norm bepaald wordt in het Westen van Nederland en dat de andere regio's zich maar aan die norm te conformeren hebben. Ik kan er best in komen dat sommige mensen daar enige moeite mee hebben.

*We hebben besproken dat bepaalde BN-items, zoals *velo*, niet voorkomen in het woordenboek. Zijn er zo ook bepaalde NN-woorden die op een impliciet normatieve manier zijn weggelaten?*

Martin: Het antwoord op deze vraag hangt ook samen met een verschil tussen het NN en het BN. De substandaardtalige woor-

denschat van het NN is veel kleiner dan die van het BN. Daardoor is het weglaten van bijvoorbeeld substandaardtalige items veel minder aan de orde voor het NN.

Smedts: Dat bijvoorbeeld *hun* ook als onderwerpsvorm wordt gebruikt, is niet weggelaten. Het staat in het woordenboek. Er staat wel bij dat het *NN spreektaal* is, en daar is in dit geval nog extra aan toegevoegd dat het om een 'onjuiste vorm' gaat. Een dergelijk label komt echter zeer weinig voor in het woordenboek.

Martin [lachend; red.]: Het is Plasterk die dat erin gezet heeft.

Hoe bent u te werk gegaan? Wat was uw methode?

Het enige woordenboek dat recht doet aan de actuele taalsituatie in Nederland en België (stofwikkels Prisma Handwoordenboek Nederlands).

Martin: Voor het BN was het vrij eenvoudig. We namen het *Referentiebestand Belgisch-Nederlands* [RBBN; zie [http://www.inl.nl/nl/lexica/referentiebestand-belgisch-nederlands-\(rbbn\)](http://www.inl.nl/nl/lexica/referentiebestand-belgisch-nederlands-(rbbn)); red.] en dat werd enigszins aangevuld en er werd ook gesnoeid. Maar de empirische basis was dus aanwezig. Wat NN betreft, moesten we zelf een begin maken met de beschrijving van de items: er was niets gelabeld. We gebruikten een methode die ik de 'hink-stap-sprong' noem. De eerste stap ('hink') was dat we gebruik konden maken van het RBBN, waarin aan de BN-items al een NN-variant was toegevoegd (NN *magnetron* voor BN *microgolfoven* bijvoorbeeld). Op die manier genereer je hypothesen over wat potentieel NN-items zijn. In tweede instantie ('stap') gebruikten we onze eigen competentie. Juist Vlamingen kunnen vaststellen of iets al of niet NN is, doordat ze het contrast zien met de eigen woordenschat. Zo kan je de aanvankelijke hypothesen uitbreiden. De derde stap ('sprong') is eigenlijk je eigen incompetentie. Alle woorden waarmee je geconfronteerd wordt en die je niet kent, zijn kandidaat NN-items. Vervolgens hebben we alle hypothesen getoetst. We hebben daarbij met de nodige wijsheid gebruik gemaakt van zoekopdrachten op het internet, waarbij we na konden gaan met welke frequentie woorden of uitdrukkingen op Nederlandse en Belgische sites voorkomen.

*Bij het markeren van BN en NN kan het een probleem zijn dat het uiteindelijk moeilijk is een dergelijk onderscheid heel strikt vol te houden. Neem een woord als *nonkel*. Het is niet zo dat dit ten noorden van de rijks grens door geen enkele spreker wordt gebruikt. In sommige delen van Nederland die dicht bij de rijks grens liggen,*

De hiërarchische gedachte wordt losgelaten dat de norm bepaald wordt in het Westen van Nederland en dat de andere regio's zich maar aan die norm te conformeren hebben.

zal men het wel gebruiken. De vraag is in hoeverre dergelijke sprekers zich (h)erkend zullen voelen als nonkel wordt gelabeld als BN.

Martin: Zo genuanceerd kan je niet zijn. Ik wil er wel aan toevoegen dat we bij sommige gevallen zeker ook hebben getwijfeld, maar doordat we met z'n tweeën en in samenwerking met een redactie gewerkt hebben, kan je voorkomen dat je je vergaloppeert. Daarmee bedoel ik dat je niet het risico loopt dat je de eigen intuïties veralgemeent tot de absolute norm. BN en NN zijn eigenlijk niet 'wit' en 'zwart'. Met dit woordenboek is een eerste stap gezet om daar genuanceerd mee om te gaan en zo de ban te breken. Er zijn plannen om in de toekomst een apart boekje te maken waarin we de gemaakte keuzes nog nauwkeuriger zullen onderbouwen en illustreren.

Smedts: Omdat we er ons van bewust zijn dat BN en NN niet steeds scherp van elkaar af te grenzen zijn, hebben we bij een aantal trefwoorden en betekenissen de nuance aangebracht dat ze *vooral BN* (een woord als *plichtbewust*) of *vooral NN* (*pittig*, bijvoorbeeld) zijn. Zeker het label *vooral NN* komt vaak in het woordenboek voor, juist ook omdat er in het BN altijd een import geweest is van NN-woorden en -uitdrukkingen. Omgekeerd is dat veel minder het geval. Indien Belgen naast hun typisch BN-woord ook de NN-variant gebruiken, geven we dat aan met *BN ook*. Zo staat bij de Belgische uitdrukking *iemand wandelen sturen* dat ook de Nederlandse tegenhanger *iemand afschepen* in België voorkomt.

In het voorwoord van het woordenboek staat dat er op enkele uitzonderingen na geen Surinaams-Nederlandse (SN) woorden opgenomen zijn. Er wordt verwezen naar het Prisma Woordenboek Surinaams Nederlands van Renata de Bies uit 2009. Kunt u iets zeggen over de positie van het SN in dit woordenboek en eventuele toekomstige projecten? In hoeverre zal het integreren van SN in een dergelijk woordenboek de onderneming compliceren?

Martin: Dat is een lastig punt, vooral ook omdat het SN in feite controversieel is. Er is niet alleen het SN zoals het in Suriname wordt gesproken, maar ook het SN zoals het in Nederland wordt gesproken. Die laatste variëteit staat natuurlijk dicht bij het NN. Dat maakt het al lastiger, maar daarnaast kom je natuurlijk ook in een driehoeksverhouding terecht, waarbij soms het SN gelijk opgaat met het BN en soms met het NN. Dat compliceert inderdaad de zaken; wij hebben niet zomaar een pasklaar antwoord op de vraag hoe je dat op een verstandige manier zou moeten aanpakken. Het vinden van een juiste manier van omgaan met de driehoeksverhouding tussen BN, NN en SN zie ik als een volgende stap in de markering van nationale variatie.

Als we kijken naar woordparen als pechstrook en vluchtstrook dan is het voor iedereen duidelijk dat we hier te maken hebben met respectievelijk een BN-woord

en een woord dat vooral NN is. Het betreffende concept is zowel in Nederland als in België bekend en wordt alleen verschillend benoemd. In het woordenboek worden daarnaast ook termen als de Lange Wapper, hof van assisen en Oranjefeest of pakjesavond gelabeld als BN (de eerste twee) of NN (de laatste twee). Zou je echter niet ook kunnen zeggen dat deze woorden weliswaar verwijzen naar cultuurgebonden concepten, maar daarom nog niet BN of NN zijn? Bijvoorbeeld: ook een Nederlander die het heeft over de Lange Wapper zal in zijn NN de term Lange Wapper gebruiken.

Martin: In onze oorspronkelijke gegevens staan bij dat soort gevallen de labels 'in Nederland' of 'in België'. Uiteindelijk is ervoor gekozen om die labels om te zetten in BN en NN. Voor ons speelt dat soort 'grenzen' tussen het encyclopedische en het talige een minder grote rol. We weten dat dit een moeilijk punt is, maar een minder duidelijke afgrenzing is niet meteen duperend voor de gebruikers. Bij de uiteindelijke indeling is er dan ook nu en dan gekozen voor een pragmatische invalshoek, waarbij we het vooral van belang vonden dat er aangegeven werd dat woorden of uitdrukkingen op een of andere manier 'Belgisch' dan wel 'Nederlands' zijn.

Smedts: Dat aspect van de markering is misschien niet altijd volledig consequent. Als je een woordenboek maakt, moet je toegevoegen doen. Misschien dat we er in een apart vervolgproject meer aandacht aan kunnen besteden.

Martin: Ik neem op dit punt een enigszins filosofisch standpunt in; van belang is vooral dat er vanaf nu gemarkeerd wordt of een woord 'Belgisch' (Nederlands) dan wel 'Nederlands' (Nederlands) is. Persoonlijk zou ik graag hebben dat, naar aanleiding van dit woordenboek, het draagvlak voor deze aanpak verder verbreed zou worden. Minstens even belangrijk is echter dat deze aanpak ook maatschappelijk en wetenschappelijk gedragen wordt, zowel in Nederland als in Vlaanderen, en dat het beleid hem blijft dragen. Dit interview kan allicht daartoe bijdragen.

Prisma Handwoordenboek Nederlands. Met onderscheid tussen Nederlands-Nederlands en Belgisch-Nederlands. Met medewerking van prof. dr. W. Martin en prof. dr. W. Smedts. Houten: Het Spectrum, 2009 (derde, herziene druk). ISBN 978 90 491 0278 4, 1535 blz., 34,95 euro.